

הרב יצחק יהודה רוזן

מנהגי חב"ד לט"ו בשבט

ראשי פרקים

הקדמה

א. התועדויות

ב. אכילת פירות האילן דוקא

ג. פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ואכילת חרובים

ד. אמירת פסוקים, ותפילה על אתרוג

ה. ילדי "צבאות השם"

ו. נטיעת עצים

ז. ט"ו בשבט בחו"ל, וכשחל בשבת

הקדמה

ראש השנה לאילנות¹ החל בט"ו בשבט², אוצר בתוכו מנהגים שונים שהונהגו בתפוצות ישראל ביום זה, בכל מקומות מושבותיהם.

נהגו עמך בית ישראל להרבות באכילת פירות האילן, ובפרט מיני פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל. יש שמתקבצים יחד ואוכלים אותם בחבורה ואומרים עליהם שירות ותשבחות, ויש שאומרים פיוטים מיוחדים. יש שנהגו לומר ט"ו "שיר המעלות" על הפירות, והיו שערכו 'לימוד' באותו הלילה ולמדו בו משנה או זוהר המדברים בענין הפירות ואח"כ מברכין על הפירות ואוכלים מהם.

וציוה התנא רבי אליעזר בן הורקנוס לבנו: "בני, הוי זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט, שמנהג ותיקין הוא"³.

1. כן הוא בכ"מ. ובמשנה ראש השנה א, א: לאילן. ובהתוועדות שבת פר' יתרו תשמ"ה בסופה נתבאר השם חג האילנות דוקא.

2. במשנה שם, כדעת בית הלל שהלכה כמותן. וראה בנדוד"ד רמב"ם הל' תרומות ה, יא; הל' מעשר שני א, ב.

3. צוואת רבי אליעזר הגדול, הובא בשבט מוסר (הרב אליהו הכהן – הוצ' בית הספר, תשל"ד) ח"א פרק טז עמ' 159.

מנהגי חב"ד לט"ו בשבט

גם כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש זצוק"ל נהג בכמה שנים לערוך התוועדות ולדבר במעלת היום, שלא אמרו בו תחנון⁴ וגם לא במנחה שלפניו,⁵ ואין מתענים בו⁶ ואפילו חתן ביום חופתו.⁷ להלן נוסף ונפרט את מנהגי חב"ד ליום ט"ו בשבט.

א. התועדות

על החשיבות בארגון התוועדות ביום זה לומדים אנו מדברי הרבי: "אע"פ שהתוועדות בחמשה עשר בשבט לא היתה נהוגה בקביעות כמו ההתוועדות הקשורות עם זמנים אחרים, הרי ידוע מ"ש בשו"ע בנוגע למנהג טוב שנהגו בו שלשה פעמים, אין לשנות בזה ח"ו".⁸ "ואפילו אם במקום מסויים לא יצליחו לארגן התוועדות במשך המעת לעת דחמשה עשר בשבט (מסיבות שונות ומשונות) הנה מכיון שהחלטה אודות פעולה זו היתה "ביום זכאי" דחמשה עשר בשבט, הרי אע"פ שפעולת ההתוועדות תהיה בימים שלאח"ז, יחשב הדבר כאילו היה זה בחמשה עשר בשבט כי "מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה".⁹

ב. אכילת פירות האילן דווקא

על החשיבות באכילת פירות האילן דווקא כתב הרבי: "בנוגע לחמישה עשר בשבט איתא במג"א¹⁰ נוהגים "להרבות במיני פירות של אילנות". וכן הובא בהשלמה לשו"ע אדה"ז לר' נחמיה מדובראוונא¹¹ ש"נוהגין להרבות בו במיני פירות של אילנות". והנה אכילת פירות האילנות בט"ו בשבט קשורה עם פירות א"י אותם הפירות שבהם נשתבחה ארץ ישראל. ... בנוגע לשבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל איתא בגמרא: "כל המוקדם בפסוק

4. שו"ע סי' קלא סעי' ו.
5. שו"ע או"ח סי' קלא סעי' ו. השלמה לשו"ע אדה"ז שם סעי' ח. סידור אדה"ז לפני ובא לציון גואל.
6. שם, סי' תקעב ס"ק ב.
7. מג"א, סי' תקעג ס"ק א.
8. תורת מנחם (התוועדות) תשמ"ב ח"ב עמ' 846.
9. שם, עמ' 847 אות ג.
10. או"ח סי' קלא ס"ק טז.
11. סי' קלא סעי' ח. והרבי מוסיף (תורת מנחם התוועדות, תשמ"ב ח"ב עמ' 850): "ולמעשה מהמובא בספרים (אף שלא מצאתי זאת בסיפורי רבותינו נשיאנו) שה"ארציט" של ר' נחמיה מדובראוונא חל בחמשה עשר בשבט".

הרב יצחק יהודה רוזן

זה מוקדם לברכה, שנאמר ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש".¹² ולכן כאשר מונחים לפניו ב' מיני מאכל הרי הסדר והקדימה בזה נקבע ע"פ סדר הכתוב "ארץ חיטה ושעורה וגו'". ועפ"ז אינו מובן: מדוע לא מצינו מנהג מיוחד (בחמשה עשר בשבט) בנוגע לדברי מאכל הנעשים "מחטה ושעורה", שהם קודמים בפסוק לפירות האילנות – "גפן ותאנה ורימון גו'!!" ואע"פ שבהתוודויות זו מונחים על השלחן מיני מזונות העשויים מ"חטה" (וישנם מקומות שבהם עושים מיני מזונות גם מ"שעורה") אעפ"כ, לא מצינו בשום מקום שישנו חיוב (או "מנהג") לאכול חמשה עשר בשבט¹³ סעודה הכוללת "פת" (או מיני מזונות) "מחטה ושעורה". וכאמור לעיל במג"א ועד"ז בספר "פרי עץ הדר" (סדר ט"ו בשבט) מודגש רק המנהג לאכול פירות של **אילנות** "גפן ותאנה ורימון" "זית שמן" – זיתים, "ודבש" תמרים, אבל לא "חטה ושעורה".¹⁴

ומנהג חב"ד לאכול את הפירות בתוך הסעודה,¹⁵ וע"י שנוהגין להרבות בו במיני פירות של אילנות ניתוסף בברכות, כולל גם ברכת **שהחיינו** על פרי המתחדש משנה לשנה,¹⁶ אך אין מנהגנו בלקיחת פרי באופן מיוחד על מנת לברך שהחיינו ביום ט"ו בשבט.

ג. פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, ואכילת חרובים

כתב הרה"ח יעקב הלוי הורוביץ¹⁷ על מה ש"נוהגין להרבות בו באכילת מיני פירות של אילנות" ובפרט מיני פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, שגם בזה חל שיבוש באה"ק בזמן האחרון, שכן המנהג המקובל בישראל מדורי דורות הוא להדר לאכול פירות מז' המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. כלומר, מאחר שפירות של שבעת המינים יש להם מעלה מיוחדת ע"פ תורה המתבטאת בכמה דברים כגון לענין ברכה אחרונה שתיקנו להם ברכה מיוחדת מעין שלוש, וגם לענין ברכה ראשונה לענין קדימה בברכות, שאם

12. ברכות מא ע"א.

13. ולהעיר מהמובא בתורת מנחם (התוועדויות, תשנ"ב ח"ב עמ' 194) כי ראש השנה לאילן שייך רק לחמשה מינים היות וחטה ושעורה אינם אילנות, ור"ה שלהם אינו בחמשה עשר בשבט, אלא באחד בתשרי, שהוא ראש השנה למעשרות תבואה, קטניות וירקות (רמב"ם הל' תרומות ה, יא; הל' מעשר שני א, ב).

14. תורת מנחם (התוועדויות) תשמ"ב ח"ב עמ' 850.

15. ספר השיחות תשמ"ט ח"א עמ' 209.

16. שם, עמ' 220 הע' 104.

17. כפר חב"ד גל' 842.

מנהגי חב"ד לט"ו בשבט

היו לפניו כמה מיני פירות, משבעת המינים ואחרים, עליו להקדים ולברך על הפרי משבעת המינים דווקא, גם במנהגי ט"ו בשבט מציינים את חשיבותם בזה שאוכלים מהם ומקדימים אותם בברכה וכו'.

אולם בזמן האחרון טועים לומר שחשיבות המנהג הוא לאכול מפירות שגדלו בארץ ישראל דווקא (כלומר, גם אם אינם משבעת המינים), דבר שאין לו שורש ומקור.

והוכחה לכך שאין זה מנהג ישראל המקורי, שכן המנהג להרבות בט"ו בשבט באכילת פירות האילן נהוג ע"י ישראל קדושים מדורי דורות בכל תפוצותיו במזרח ובמערב. ונשאלת השאלה, מהיכן היו פירות שגדלו בארץ ישראל ליהודי רוסיה ופולין לפני 300-400 שנה או ליהודי טורקיה ויוון לפני 500-600 שנה? הרי לא היו אמצעי תובלה אז, ופירות בא"י לא גדלו ולא גודלו אז? ובעל כורחנו צריכים אנו לומר, שהמנהג אינו לחזר אחר פירות שגדלו בארץ ישראל אלא לאכול משבעת המינים שנשתבחה בהם א"י. ובפרט שכן נוהגים בפועל גם כיום בארץ ישראל עצמה, שאוכלים פירות משבעת המינים המיובאים מחו"ל (כגון תאנים),¹⁸ ומקדימים אותם בברכה על פירות שגדלו בארץ ישראל.

וכך כתב הרבי:¹⁹ "ובמיוחד מהדרים לאכול פירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל,²⁰ כפי שנימנו בכתוב: "ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש" (דברים ה, ח).²¹

כתב הרבי:²² שעל פי המנהג אוכלים בט"ו בשבט (גם) חרובים, היות שלפרי זה יש שייכות מיוחדת עם ניסים.²³

18. הערת העורך — אמנם תאנים מיובשות וצימוקים, נהוג כיום ליבא מחו"ל. תאנים לחים, וכן ענבים לחים כמו גם המינים הנוספים מבין שבעת המינים, גדלים ב"ה בארץ ישראל הנותנת פירותיה בעין יפה. יש הסוברים שעל פירות שבעת המינים שגדלו בחו"ל והובאו לארץ יש לברך "על פירותיה". ראה: שו"ת אדמת קודש חלק א או"ח סימן ג; ברכי יוסף או"ח סימן רח ס"ק יא-יב; שו"ת הר צבי או"ח א ס"ל קח.

19. תורת מנחם (התועדויות) תשמ"ה ח"ב עמ' 1138.

20. וראה ביאור על פירות אלה תורת מנחם (התועדויות) תשנ"ב ח"ב עמ' 194.

21. "דבש תמרים" רש"י דברים כו, ב. רמב"ם הל' ברכות ח, יג.

22. שיחת ש"פ בשלח יא בשבט (התועדויות) תנש"א עמ' 222.

23. ראה באריכות מקורות ופרטים במאמרי על אכילת חרובים, כפר חב"ד גל' 982 וש"נ.

הרב יצחק יהודה רוזן

ד. אמירת פסוקים, ותפילה על אתרוג

בענין אמירת פסוקים כתב הרבי באיגרת: ²⁴ "יש נוהגים לומר ליקוטים מתנ"ך וזהר כו' (נדפסו בס' פרי עץ הדר, ויניציאה, תפ"ח וכמ"פ לאח"ז) ולא ראיתי במדינתנו נוהגים כן ²⁵". ובספר בני יששכר כתב: "יש לרמוז מה שקבלו מרבותינו להתפלל בט"ו בשבט על אתרוג כשר ויפה ומהודר שיזמין השי"ת בעת המצטרך למצוה כי הנה זה היום אשר עולה השרף באילנות והוא כפי הזכות של כל אחד מישראל הנה מה טוב ומה נעים שיתפלל האדם ביום ההוא ראשית יסוד הצמיחה שיזמין לו השי"ת לעת המצטרך את הפרי עץ הדר". ²⁶

וכתב הבן איש חי: "יש קבלה אצל חכמי אשכנז ז"ל שצריך לבקש ביום ט"ו בשבט בפרטות על האתרוג, שיזדמן לישראל אתרוג טוב". ²⁷ ואף חיבר תפילה מיוחדת לט"ו בשבט להתפלל על האתרוג נדפסה בספרו לשון חכמים ²⁸.

בספר שם משמואל מובא: "שמעתי על הקדושים בדור שלפנינו שלא רצו לקנות אתרוג עד אחר יוה"כ. באומרם שלפי מסת התפלה כן מזדמן להם אתרוג נקי. ובדמעותיהן מדיחין את הכתמים מן האתרוג שלהן. ויש שהיה כוחם יפה, ולקחו אתרוג צרור כמו שבא ממרחקים ולא ראו אותו ולא פתחו אותו כלל עד יום א' דחג הסוכות, ושפתחו אותו למצוה, והיה נמצא תמיד הדר ומהודר". ²⁹

מסופר ³⁰ על גביר אחד ושמו הירש ליב שהיה פעם בחמשה עשר בשבט אצל הצדיק הרמ"מ מקוצק. וציוה הצדיק לתת לו בתורת כיבוד דג מלוח. הביאו את הדג מלוח, והצדיק הוציא ממנו את הביצים, שקורין "רויגין", ונתנם להגביר, ואמר: "הירש ליב! עס רויגין" (אכול ביצי דגים). צליל המלים היה כמו: "אתרוגין", והשומעים לא הבינו פתרון דברים. ובאותה שנה היתה מלחמה בעולם, הדרכים היו משובשות בגייסות, ואי אפשר היה לפני חג הסוכות להשיג אתרוגים. והירש ליב היה אז בחוץ לארץ ועלה בידו

24. תורת מנחם (התוועדות) תשד"מ ח"ב עמ' 914, וראה אנצקלופדיה תלמודית ערך חמשה עשר בשבט סעי' ד. וש"נ.

25. שם, תשמ"ח ח"ב עמ' 322 הע' 17. אגרות מלך איג' פא עמ' שפט בהע' ד"ה וט"ו בשבט.

26. האדמו"ר רבי צבי אלימלך שפירא מדינוב, ח"ב פ"י.

27. פרשת ראה אות י.

28. ח"א ס' לח.

29. האדמו"ר רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב, סוכות תרע"ח.

30. רש"י זיין, סיפורי חסידים — מועדים, עמ' 240.

מנהגי חב"ד לט"ו בשבט

להשיג אתרוג מהודר מאד, והביאו בשלום להצדיק מקוצק. אמרו החסידים: זהו שרמז הצדיק בחמשה עשר בשבט, שכן כתוב בספרים (בני יששכר, חודש שבט) שבחמשה עשר בשבט יש להתפלל על אתרוג כשר.³¹ ואכן היו שאכלו אתרוג בט"ו בשבט.³²

ומנהג חב"ד כל השנה **לכוון** על האתרוג בתפילת שמונה עשרה, כמובא בספר המנהגים³³: "איתא שכל השנה באמרו בש"ע ואת כל תבואתה לטובה, צריך לכוון לחטים למצה ואתרוג... ואז במילא תהיה כל התבואה לטובה. שע"י אתרוג (ד' מינים) ומצה אזי ממשיכים טובה בכל התבואות ובכל השנה ("כשנים הטובות לברכה")."

ה. ילדי "צבאות השם"

בנוגע לעריכת כנסים לילדי "צבאות השם" ביום זה כתב הרבי: "קויתי שיערכו כנס כזה בחמשה עשר בשבט... ובפרט ע"פ המנהג הידוע שבחמשה עשר בשבט היו מקדימים לסיים את הלימודים ב"חדרים" וב"תלמודי תורה", והיו עורכים כמין התוועדות עבור הילדים (באופן המתאים אליהם, כמובן), והיו נותנים להם מיני פירות מהפירות שנשתבחה בהם ארץ ישראל, כדי שיאמרו ברכות בשמחה על פירות אלו, ועי"ז יחזק הקשר שלהם עם ארץ הקודש.

... ועי"ז נפעל הענין ד'השיב לב אבות על בנים', "על ידי בנים" כפי שראו בפועל שע"י עריכת חגיגה בט"ו בשבט עבור ילדי ה"חדר" וה"תלמוד תורה", נפעלה תוספת שמחה בכל הבית כולו.³⁴

באשר לילדים וילדות שלפני בר מצוה ובת מצוה אומר הרבי³⁵: צריכים להסביר להם את פרשת היום (דחמשה עשר בשבט) באופן המתאים להבנה והשגה שלהם, ביחס לגילם וכו', ולקשר את הדברים עם הוראה במעשה בפועל בענינים השייכים **אליהם**, ולדוגמא: אמירת "מודה אני", ברכות הדלקת נרות שבת ויו"ט אצל ילדות, וכיו"ב בשאר ענינים.

31. האדמו"ר רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב, סוכות תרע"ח.

32. הרב טוביה פריינד, מועדים לשמחה, ח"ג עמ' כז.

33. חב"ד – עמ' 12, ובספר היום יום, יט תשרי.

34. תורת מנחם (התוועדיות) תשמ"ב ח"ב עמ' 847.

35. תורת מנחם (התוועדיות) תשד"מ ח"ב עמ' 922.

ו. נטיעת עצים

על השלטים המתנוססים לקראת ט"ו בשבט בגני ילדים ובבתי ספר, אף דתיים, בהם מופיע הכיתוב של הפסוק: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם" (ויקרא יט, כג), ורוצים הם בכך לשכנע את הילדים הרכים בחשיבותה של ה"מצוה" לטעת עצים בט"ו בשבט, כתב הרה"ח יעקב הלוי הורביץ³⁶ שיש כאן שיבוש הדברים. כלל גדול נקוט בידינו אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ובפסוק זה לא נזכרה שום חובה ומצווה לנטוע נטיעות, והדברים "כי תבואו גו' ונטעתם" אינם אלא הקדמה למצוות ערלה ונטע רבעי. שכאשר תבואו אל הארץ ותיטעו אילנות נושאי פרי הרי "שלוש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים לה".

ואגב, יש להעיר כי במדרש³⁷ על הכתוב "כי תבואו אל הארץ ונטעתם", שם נאמר כי בכך מקיימים את הציווי של "אחרי ה' אלוקים תלכו" (דברים יג, ה). כשם שעל הקב"ה נאמר: "ויטע ה' אלקים גן בעדן מקדם" (בראשית ב, ח), כך תעשו אתם, "כי תבואו אל הארץ ונטעתם".

אלא ששתי תשובות בדבר. המדרש כמדרש, דבריו נאמרו בדרך הדרוש, ואין ענין בדרך הפשט וההלכה למעשה. ועוד מדבר המדרש על התוכן החיובי שבעצם ענין הנטיעה (מצד יישוב העולם וכו'), ואמנם, פשוט וברור שאין שום פגם בעצם ענין הנטיעה כשלעצמו, ואדרבה כל הרוצה לנטוע עצים (גם עצי סרק) בכל יום מימות השנה הרשות בידו והוא עושה בזה דבר מועיל (אלא שאין בזה מצוה, גם לא מצוות ישוב ארץ ישראל).³⁸ וכן על זה הדרך בנוגע לנטיעת יער הנצחה.³⁹

במענה למחבר ספר העוסק ב"מעגל השנה" וכולל הלכות ומנהגים מעובדים לעם ולציבור הרחב, וביקש את הערותיו של הרבי נשיא דורנו לספרו, כתב לו הרבי:

... מצורף בזה הערותי, ומובן שאין זה בתור הסכמה שאין מדרכי

36. כפר חב"ד גל' 842.

37. ויקרא רבה כה, ג.

38. הערת העורך — בנטיעת עצים בארץ ישראל, יש משום קיום מצות ישוב ארץ ישראל. אמנם אין הדבר קשור לט"ו בשבט בדוקא. כך כתבו ראשונים בגמ' בבא בתרא יד ע"א (הרשב"א, הר"ן, ובשטמ"ק בשם הראב"ד). ראה בספר זה במאמרים שבשער: וכי תבואו אל הארץ ונטעתם.

39. וראה באריכות במאמרו המקיף של הרב יעקב הורוביץ, בקטע 'מה פגם יש ביער הנצחה' שם, עמ' 49. (הערת העורך — ראה במאמרו של הרב ד"ר יצחק קראוס, בספר זה).

מנהגי חב"ד לט"ו בשבט

בזה, ומובן ג"כ שאם לא יושמטו מהדפוס מה שלפי דעתי יכול להביא למכשול הרי אין רשות גם להזכיר שראיתי את הכתב יד בכדי שלא יתפרש הדבר שגם לי חלק בהמכשול.⁴⁰

... יש לברר התבן מן הבר, היינו שלא לערב ענינים חילונים לגמרי, כיון שהקורא משוה להם את שאר העניינים שבספר.⁴¹

... בענין נטיעת עצים בט"ו בשבט, הנה אין לערב את זה במנהגי שו"ע וכו' ויש להשמיטו מספר שצ"ל שוה לכל.⁴²

הרי כאשר ראה הרבי בספר העומד להתפרסם בציבור הרחב שמוזכר עניין נטיעת עצים בט"ו בשבט, שלל זאת הרבי והורה להשמיטו.

ז. ט"ו בשבט בחו"ל, וכשחל בשבת

אף שראש השנה לאילן נוגע לדינא בארץ ישראל לענין מעשר, ומכיון שבחו"ל אין נוהג מעשרות (ובזמן הגלות – גם החיוב בארץ ישראל (לכמה דעות) אינו מן התורה, אלא מדרבנן⁴³ כתב הרבי⁴⁴ שגם יושבי חו"ל נוהגין להרבות ביום זה במיני פירות של אילנות.

אין אומרים אב הרחמים לפני מוסף וצדקתך צדק בתפלת מנחה⁴⁵ וכתב הרבי⁴⁶: "ולהעיר, שבט"ו בשבט שחל בשבת מודגש יותר המנהג "להרבות בו במיני פירות של אילנות" כיון שבלאה"כ יש להשתדל "להשלים מאה ברכות מן הפירות. חוזר ואוכל מעט מפרי זה ומברך לפניו ולאחריו".⁴⁷

40. אגרות קודש ח"ט עמ' סב.

41. הע' ד.

42. עמ' ע.

43. ראה רמב"ם הל' תרומות א, כו, ובנו"כ.

44. בתורת מנחם התוועדויות תשמ"ט ח"ב עמ' 263-264.

45. שו"ע אדה"ז סי' רצב סעי' ז. ובסידור.

46. בתורת מנחם (התוועדויות) תש"נ ח"ב עמ' 254 הע' 40.

47. רמב"ם הל' תפלה ז, טו-טז. שו"ע אדה"ז או"ח סי' מו סעי' א.